

kraju svojega zapisa pokušao je objediniti sve proživljeno te ponuditi svoje poimanje uzroka potonuća broda koje višestruko argumentira. No, svjestan da ne može objaviti istinu kako je on vidi, na kraju dolazi do zaključka, a danas možemo potvrditi da je točno predvidio, kako će se pravi uzrok potonuća broda saznati kada to nadležnima bude odgovaralo.

Pogovor „Iskonska privatna katastrofa. Kultura sjećanja na dramatični i tragični događaj s početka Velikog rata“ (73-78) predstavlja viđenje opisana događaja u širem kontekstu koji je priložio povjesničar Karl Vocelka. Uz društveno raspoloženje u Austro-Ugarskoj Monarhiji s početka XX. stoljeća, Vocelka opisuje neke od uzroka Prvoga svjetskog rata. Uspoređujući mikropovijesni opis tragedije s prvom bitkom na Zapadnom bojištu, koja se dogodila samo dva dana prije, daje nam uvid u poveznicu katastrofe potonuća broda s katastrofom velikoga ratnog sukoba koji je promijenio svijet.

Autor je djela bio i pjesnik koji je napisao zbirku lirike; u tekstu je vidljivo da s lakoćom svoje misli pretvara u vrlo vješto koncipirane rečenice, što olakšava čitanje. Djelo Hermannia Pfeiffera vrlo je sažeto, a opet toliko toga može prenijeti svojim čitateljima. Tijek događaja u ljeto 1914. koji su promijenili život obitelji Pfeiffer promijenio je i živote velikoga broja ljudi, čiji je život naglo ubačen u vrtlog rata kakav nitko tada nije mogao ni zamisliti.

Marin Pekica

Joso Defrančeski, C. i kr. ratni logori 1914.-1918., 2. prošireno izdanje, Biblioteka Brnestra, knj. 3., Ližnjan: Općina Ližnjan, 2015., 287 str.

Tema prisilnoga iseljavanja južnoistarskoga žiteljstva, koja izvire iz okvira traumatičnih previranja tijekom Prvoga svjetskog rata, u historiografskim je krugovima desetljećima bila nepravedno zaboravljena i marginalizirana, a njezini se obrisi tek odnedavno počinju ocrtavati, vodeći nas u slojevit mozaik prijelomnih događaja koji svjedoče o tragičnim ljudskim sudbinama žrtava velikih preokreta i svirepe povijesti. S obzirom na to da je za proširivanje i produbljivanje (sa)znanja te stvaranja cjelovitije spoznaje o društvenoj prošlosti potrebno uroniti u svijet pojedinaca kao živih svjedoka minulih zbivanja, odmičući se od prikazivanja isključivo političke domene i iznošenja

pukih brojčanih podataka u kojima je čovjek depersonaliziran, istraživačku je pozornost nužno usmjeriti prema zatomljenom, neotkrivenom unutar-njem životu „malih ljudi“, iz čije dubine izviru istinski osjećaji strepnje i nadanja, razotkrivajući naličje turobne egzistencijalne svakodnevice.

Upravo na takvome tragu oslikavanja tegobnih trenutaka i bolne bezvremenske uspomene na patnje i stradanja istarskoga naroda u vrtlogu prognostva – koja neminovnim protjecanjem vremena ne blijedi, već njezina dragocjenost i emotivna vrijednost postaje sve veća – nastala je knjiga *C. i kr. ratni logori 1914.-1918.* iz pera Jose Defrančeskija, izašavši prvi put iz tiska daleke 1937. u Osijeku. Zahvaljujući hvalevrijednoj potpori Općine Ližnjan, kao i povjesničaru Andreju Baderu, obnovitelju sjećanja na to sumorno razdoblje poluotočne povijesti, gotovo 80 godina poslije osvanula je u novome, proširenome izdanju kako bi se očuvala sjećanja na dramatičnu povijesnu istinu koja je podlijegala oštrici zaborava, ali i osvjetlio životni put i djelovanje zanemarenoga istarskoga književnika, koji je ostavio neizbrisiv pečat u naporima za otkrivanjem surove prirode državne vlasti te ukazivanjem na nemile uvjete u kojima su evakuirani Istrani proživljavali godine gladi, neizvjesnosti i gorljive čežnje za rodnom grudom.

U prikupljanju i sintetiziranju građe autor se ponajviše koristio podacima iz dnevnoga tiska, osobito iznoseći dijelove nezatomljenih vlastitih, kao i dubokih sjećanja istarskih dječaka koji su proživjeli mučeničko iskustvo izgnanstva u prenapućenim logorskim barakama. Time nam podastire svojevrsan oblik memorabilija, koje pružaju pravu riznicu raznolikih svjedočanstava i mogućnost uranjanja u prošlu stvarnost satkanu od niza zanimljivih detalja promatranih iz osobnoga kuta, stoga se i u ovoj knjizi naziru primjese subjektivnosti, što pridonosi raspoznavanju isječaka tužne slike urezane u svijest stradalnikâ.

Autor zadire u međusobne odnose žitelja Pule i obližnjih naselja, prikazujući kako su se novonastale prilike odrazile na svakodnevni život, kao i na način doživljavanja raznih zakona i uredaba koje su u ratnome ozračju donosile civilne i vojne vlasti Austro-Ugarske Monarhije s ciljem reguliranja prava i obveza žiteljstva. Naglasak pritom nije na znamenitim povijesnim ličnostima, nego na sasvim običnim, nepoznatim radnicima u puljskome Arsenalu, na ližnjanskim neumornim težacima, učiteljima, ribarima, majkama i očevima, oronulim starcima i nejakoj djeci, prijateljima i znancima koji se možda posljednji put dirljivo opraštaju pripremajući se za prisilan

odlazak u tuđinu, daleko od rodnoga zavičaja, čiju su sliku pomno upijali potiskujući iznimnu tugu i bol. Njihovim životima upravljale su i odlučivale austro-ugarske vlasti, koje su neposredno prije ulaska Italije u rat na strani Antante započele s provođenjem preventivnih restriktivnih mjera. Stoku, namirnice, poljoprivredne zalihe i stočnu hranu trebala je preuzeti intendantura Zapovjedništva ratne luke Pula, stoga je u svakome naselju oformljeno posebno povjerenstvo, koje je izdavalo pisanu potvrdu s popisom i procjenom vrijednosti preuzetih namirnica i stoke. Ti su oblici državne kontrole bili sastavnim dijelom predradnjâ za iseljavanje ljudi u različita područja Monarhije koja nisu bila zahvaćena ratnim vihorom.

Dugačke kolone teretnih vagona odvozile su istarski narod u nepoznatom pravcu, čime započinje njegova borba za preživljavanje s nimalo izvjesnom budućnošću. U prenapučenim su uvjetima dva dana putovali do logora Wagna nedaleko od Leibnitza, gdje ih se razvrstavalo prema narodnosti te potom upućivalo prema drugim odredištima u Ugarskoj, Gornjoj i Donjoj Austriji, Štajerskoj, Moravskoj i Češkoj. Iz dirljivih opisa prilika u logorima iščitavaju se nestašica hrane, beznadan položaj evakuiraca te napetosti između pridošloga i domicilnoga stanovništva koje ih je prezirno nazivalo Ciganima i Srbima – napose na ugarskome području – među kojima se našla rijetka plemenita duša koja je istinski suosjećala s patnjama i poniženjima majkâ koje su morale pribjegavati prosjačenju kako bi prehranile iznemoglu djecu.

Sastavnim dijelom općega ratnog plana monarhijskih vlasti bio je carski dekret o financijskome potpomaganju evakuiranim žiteljima, kojima se isplaćivala državna potpora od 90 helera dnevno, ali pod uvjetom da su bili nastanjeni u općinama određenima uredbom Ministarstva. Upravljanje svim logorima bilo je povjereno Središnjem uredu u Beču, a svaka je pokrajina imala zaseban pododbor. U Puli se za sudbinu raseljenikâ s područja čitavoga kotara zauzimao Ratni pripomoćni odbor, a za poboljšanje njihova stanja osobito su se zalagali narodni zastupnici, pri čemu su zapaženu ulogu imali Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Ivan Cukon, Josip Stihović i Luka Kirac, koji su obilazili evakuirce te – ustanovivši u kakvim su (ne)prilikama živjeli – nadležnim vlastima upućivali prijedloge kako bi se olakšao njihov boravak.

Do opetovanoga tragičnog razdvajanja članova obitelji, rođaka i poznanika dolazi nakon donošenja odluke o premještanju istarskih raseljenika u Gmünd – jedan od najvećih *Barackenlagera* Monarhije, koji se nalazio

na donjoaustrijsko-češkoj granici, a nedvojbeno će postati simbolom bolne i krvave uspomene evakuiranih Istrana u Velikome ratu. Time je otvoreno novo mračno poglavlje na čijim je stranicama zapisana tragedija nedužnih zemljaka, koji su tamo okusili gorak osjećaj bijede, nemoći i stradanja, čekajući da ih sustigne nemilosrdna ruka smrti. Logor je u početku bio namijenjen smještaju ukrajinskih ratnih bjegunaca, a zatim je iz Ugarske tijekom organiziranoga preseljavanja pristiglo oko 15 000 istarskih rase-ljenika. Detaljni opisi zorno nam predočavaju sliku blatnjavih ulica „drve-noga grada“ i prenatrpanih baraka, u kojima su vladali neimaština i vapaj za slobodom te iznimno loši higijenski uvjeti, što je rezultiralo širenjem zaraznih bolesti i naposljetku smrtnim ishodom. Svi su evakuirci dijelili istu nezavidnu sudbinu: gladni, iscrpljeni i bolesni, bili su prepušteni na milost i nemilost samovolji neobazrivih upravitelja logora. Iako su podignute barake u kojima se pružala bolnička pomoć, i najradikalnije mjere za sprečavanje bolesti u ovome su logoru bile uzaludne. Prema medicinskom osoblju vladalo je nepovjerenje, a požrtvovne su majke smišljale razne načine kako bi nejaku (katkad potpuno zdravu) djecu oprezno sakrile pred liječnicima jer zbog nedostatka potrebnih lijekova iz bolnice više nije bilo povratka.

Logorska je prehrana bila iznimno loša i nedostatna, a kako izrazi nezadovoljstva i prosvjedovanja nisu urodili plodom, pod pritiskom klonulosti i gladi, krađa je postala svakodnevnom pojavom. Nakon pritužaba na teškoće u barakama evakuirane je Istrane posjećivala delegacija hrvatskih zastupnika, koji su u svojim izvješćima ocrtavali njihov položaj, no njihovi su zahtjevi za poboljšanje upućeni vlastima nerijetko nailazili na ravnodušnost, a k tomu se pokušavala zataškati prava istina o strahotama unutar logorskih zidina, stoga su prilikom posjetâ raznih uglednih ličnosti logoraši priređivali prosvjedne demonstracije, iznoseći na vidjelo nedaće i sramotne postupke kojima su se bili primorani podvrgavati. Zahvaljujući tomu zajedničkom otporu, započelo je njihovo preseljavanje u novo središte za zbrinjavanje u kotaru Oberhollabrunn. Kako bi se uvjerio u nezavidan položaj evakuiraca te im pružio potrebnu duhovnu pomoć, u raznim ih je naseljima obilazio medulinski svećenik i nacionalni aktivist Luka Kirac, ulijevajući im hrabrost u tim teškim trenucima te nadu u skori završetak njihova prisilnoga progonstva.

Odnos mještana prema nepoznatim Istranima otrgnutima od zavičaja i bačenima u grubu borbu za opstanak bio je prilično ravnodušan. Poto-

nji su obavljali poljoprivredne radove, pomažući austrijskim seljacima da se opskrbe namirnicama do iduće zime, ali ne dobivajući pritom nikakve zalihe hrane, stoga je njihova stvarnost bila obilježena oskudicom i pritajenom krađom. Nedužna i napaćena djeca pohađala su tamošnje škole i obavljala lakše poslove u polju, ali već su u preranoj dobi morala osjetiti svu gorčinu nepravednoga života koju im je nametnula kruta sudbina. Nastavak rata donio je nestašicu i onomu žiteljstvu koje je ostalo na prostoru ratne zone Pula; autor opisuje i nastalu atmosferu u užemu gradskom području u posljednjoj ratnoj godini, obilježenu štrajkom nezadovoljnih arsenalskih radnika, koji su se pobunili protiv niskih dnevnica i ratnoga stanja, apelirajući na povratak izmučenih raseljenika. Zbog zračnih su napada životni uvjeti bili nesigurni, stoga su vojne vlasti početkom 1918. dopustile povratak jednoga dijela evakuiraca, koji je, osim o postojećim vojnim prilikama, ovisio i o mogućnostima osiguravanja nužne količine osnovnih prehrambenih namirnica. Dok je za „odabrane“ nastupilo oduševljenje zbog naziranja kraja njihovim mukama i približavanja napuštenim ognjištima, ostatak se i dalje morao suočavati s ogorčenjem i neizvjesnošću.

Do svibnja 1918. danomice su pristizali transporti evakuiraca na puljski željeznički kolodvor, no nakon preživljavanja dugih godina gladovanja i najveće agonije naišli su na zapuštena i opustošena imanja te prazne i mračne domove, u kojima je vrijeme ostavilo svoj razoran trag. Nastojeći oslikati povijesni kontekst s ciljem ukazivanja na posljedice nemilih zbivanja, autor naposljetku opisuje krizne trenutke koji su uzdrmali temelje Monarhije, prevratničko stanje uslijed kojega je u puljskoj mornarici izbila pobuna mornara, kao i slučaj potapanja ratnoga zapovjednoga broda *Viribus Unitis*, nakon čega talijanske snage u ime Antante okupiraju Pomorsku utvrdu Pula, no splet događanja koja su se odvijala idućih mjeseci i godina otvara vrata nekim novim istraživanjima.

Djelo Jose Defrančeskija upotpunjeno je vrijednim slikovnim prilogama te crticama iz života i rada ovoga istarskog spisatelja u domovini, a potom i u Argentini, kamo je emigrirao nedugo nakon objavljivanja ovoga knjižnog ostvarenja, odakle se više nije vratio u rodni kraj, ostavivši za sobom značajnu književnu ostavštinu. Budući da je iz prikazanih fragmenata sasvim razvidno kako su pretrpljena poniženja i podnesene žrtve predstavljali težak udarac u mnogim ljudskim životima, a pečat utisnut u slomljene duše i srca evakuiranoga istarskog naroda još će dugo ostaviti traga u njegovu men-

talnome tkivu. Ovim će se izdanjem neprijeporno iskazati trajna počast svima onima koji su se našli u raljama nezaboravljenoga egzoda, pri čemu se mnogi nisu uspjeli othrvati smrtnoj pogibelji, stoga će nedvojbeno naći brojne poklonike među proučavateljima turbulentnih epizoda u istarskoj prošlosti, ali i među čitateljima zainteresiranima za otkrivanje nedovoljno poznatih ulomaka iz potresne svakodnevice svojih predaka.

Samanta Paronić

Samanta Paronić, *Logori smrti. Potresna stvarnost barbanskih i proštinskih „evakuiraca“ (1914. – 1918.)*, Pula: Gea Idea, 2015., 116 str.

U izdanju kuće Gea Idea 2015. je godine objavljen prvijenac mlade istarske povjesničarke Samante Paronić *Logori smrti. Potresna stvarnost barbanskih i proštinskih „evakuiraca“ (1914. – 1918.)*. Opsegom na 116 stranica, knjiga je podijeljena na deset poglavlja te zaključak, popis izvora i literature. Iako nisu neophodni, ipak nedostaju kazala imena i geografskih pojmova.

Efektan podnaslov čitatelju sugerira da se tema odnosi prije svega na barbanske i proštinske evakuirce, koji su svibnja 1915. zajedno s ostalim žiteljima južne Istre (žene, djeca i starci, ukupno oko 60.000 civila) morali prisilno, uslijed ratnih zbivanja, napustiti svoje domove i otići u druge krajeve Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, u uvodnim napomenama Paronić ističe kako je nastojala izložiti „potresnu sudbinu istarskih »evakuiraca« s posebnim osvrtom na Barbance i Proštinare“. Dakle, knjiga se većim dijelom bavi općim (ne)prilikama (svih) evakuiranih Istrana, dok se manjim, ali ipak znatnim dijelom pozornost posvećuje mještanima Barbanštine i Proštine. U „Uvodnim napomenama“ (7-8) autorica je dala kraći uvod u temu, ali nije smatrala potrebnim pružiti i kraći osvrt na dosadašnje rezultate hrvatske, slovenske i talijanske historiografije o pitanju evakuacije civila južne Istre u Velikom ratu, ni kontekstualizirati problematiku napomenom kako nije samo nad Istranima provedena ta nepopularna i traumatična mjera. Nakon uvoda uslijedile su „Riječi zahvale“ (9-10), „Predgovor“ (11-12) Slavena Bertoše, a potom i izvod „Iz recenzije“ Nevija Šetića (13-14). Potonja su dvojica istarskih povjesničara ujedno i recenzenti ovoga izdanja.